

STATE, MARKETS, AND JUST GROWTH: DEVELOPMENT IN THE TWENTY-FIRST CENTURY, ur. Atul Kohli, Chung-in Moon i Georg Sørensen (2002), United Nations University Press: Tokyo – New York – Paris, 295 str.

Prikaz*

Svijet se početkom novog tisućljeća stvarno našao na raskrižju na kojemu su dobitnici globalizacije, liberalizacije i tehnološkog razvoja zabilježili ubrzani gospodarski rast i društveni razvoj, dok su gubitnici zapali u duboku bezizlaznu krizu u kojoj su ih svi njihovi pokušaji nalaženja mogućnosti razvoja mahom još više vezali za *živo blato* nerazvijenosti, siromaštva i besperspektivnosti. O pozitivnim i negativnim iskustvima te ponajviše o osiguranju gospodarskog razvoja i ublažavanju siromaštva u mnogim zemljama u svijetu nedavno su Ujedinjeni narodi i University Press izdali knjigu *State, Markets, and Just Growth: Development in the Twenty-first Century* (Država, tržište i pravedan rast: razvoj u 21. stoljeću). Urednici su Atul Kohli, Chung-in Moon i Georg Sørensen. U knjizi se razmatraju zajednička briga i nastojanje zemalja u razvoju da ostvare održivi razvoj, ali se naglašavaju i posebnosti regionalnih potreba.

U kratkim uvodnim napomenama **Atul Kohli** objašnjava kako je globalizacija složen proces koji u najširem smislu obuhvaća prenošenje ekonomskih, političkih, socijalnih i kulturoloških odnosa preko međunarodnih granica. Predmet su njegova istraživanja učinci globalizacije na gospodarski razvoj, i to pogotovo na promjene u siromaštvu, nejednakosti i demokraciji. Globalizacija ujedno postavlja i nove zadaće nacionalnim vladama, ali uvelike ograničava njihove mogućnosti da samostalno određuju gospodarski razvoj i utječu na nj.

Prvi dio knjige sadržava tri rada posvećena globalizaciji, demokraciji i pravednom rastu. O utjecaju globalizacije i liberalizacije na zemlje u razvoju piše **Barbara Stallings** te naglašava četiri moguća aspekta utjecaja. Prvi je makroekonomski aspekt, koji se prije svega očituje u porastu trgovinskih i financijskih tokova. Drugi je mikroekonomski aspekt, koji se očituje u tehnološkim promjenama i novim globalnim proizvodnim procesima. Treći je globalizacija kulture i medija, koji stvaraju globalne srednje slojeve što zahtijevaju opći pristup približno sličnim robama i uslugama te načinima zabave. Posljednji se aspekt očituje u sve većem prihvaćanju liberalnih vrijednosti i zapadnjačkog modela ekonomskoga i političkog razvoja.

---

* Primljeno (*Received*): 20.1.2005.

Prihvaćeno (*Accepted*): 16.2.2005.

O složenom odnosu globalizacije i demokracije piše jedan od urednika knjige, **Atul Kohli**. Usprkos svim grozotama koje su se dogodile tijekom prošlog stoljeća, ono je ipak obilježeno kao razdoblje konsolidacije demokracije i jačanja demokratskih procesa. Nakon ubrzanog početka dekolonizacije od kraja 1940-ih do početka 1960-ih demokratizacija je u većini zemalja u razvoju znatno ojačala. Iduća dva desetljeća zabilježeno je jačanje totalitarnih ili barem ne posve demokratskih sustava, s time da je u proteklih 25 godina ponovno došlo do povratka na demokratske sustave i društva. Taj je povrat, istina, bio uvelike neujednačen pa je demokracija u Južnoj Americi danas mnogo snažnija nego prije pola stoljeća, ali još uvijek nedovoljno prihvaćena u mnogim velikim zemljama (poput Kine) ili u cijelim regijama kao što je najveći dio Afrike ili jugoistočne Azije. Bez sumnje, može se očekivati daljnje jačanje demokratizacije u svijetu, ali se mora računati i sa znatnim otporima njezinu širenju i nejednakom brzinom konsolidacije demokracije.

Gospodarski je rast presudan ne samo za jačanje demokratizacije, nego i za ublažavanje siromaštva i nejednakosti. **Mick Moore** i **Howard White** izlažu prilično mračnu današnju sliku siromaštva i nejednakosti u svijetu. Autori dijele siromaštvo na dohodovno (pojedinci ili obitelji nemaju dovoljnu razinu dohotka ili potrošnje) i nedohodovno (poput gladi, slabe prehrane ili pothranjenosti, nedostupnosti osnovnih oblika zdravstvene zaštite i obrazovanja). Prema njihovim spoznajama, samo su dva područja u svijetu – istočna Azija i Pacifik, te Srednji istok i sjeverna Afrika – uspješno ublažila siromaštvo te se broj siromašnih na tim područjima u razdoblju od 1987. do 1998. godine smanjio. Istodobno, broj siromašnih povećao se u Južnoj Americi i na Karibima, u južnoj Aziji i supsaharskoj Africi. U Južnoj se Americi broj siromašnih povećao s 480 milijuna početkom promatranog razdoblja na 510 milijuna krajem razdoblja, dok je povećanje u supsaharskoj Africi još veće – s 220 na 290 milijuna. Poseban je problem siromašnih zemalja pothranjenost, s time da su u tome također istočna Azija i Pacifik ostvarili bolje rezultate te se u njima postotak ljudi pogođenih pothranjenošću smanjio s 32% u razdoblju 1979-1981. na 17% tijekom 1995-1997. Dok se istodobno postotak pothranjenog stanovništva na Srednjem istoku i u sjevernoj Africi zadržao na oko 9%, stanje se nešto pogoršalo u Južnoj Americi, na Karibima i u supsaharskoj Africi. Pogotovo je loše stanje u supsaharskoj Africi, gdje se procjenjuje da je pothranjena trećina djece mlađe od pet godina. Ujedno se tijekom promatranog razdoblja u većini navedenih područja u razvoju povećala i dohodovna nejednakost pa je vjerojatnost njezina smanjivanja u doglednoj budućnosti općenito malena.

U drugom se dijelu knjige u pet priloga izlažu regionalne perspektive utjecaja globalizacije i demokracije na ublažavanje siromaštva i dohodovne nejednakosti. **Robert Kaufman** objašnjava makroekonomsku politiku, društveno blagostanje i političku demokraciju u Južnoj Americi. Prema njegovoj procjeni, za ublažavanje siromaštva nužna je makroekonomska stabilnost jer se bez nje teško može ostvariti presudan gospodarski rast, ali to ipak neće biti dovoljno. Potrebno je stoga ostvariti takav rast koji će uzimati u obzir socijalne investicije, pitanja blagostanja cjelokupnog stanovništva te smanjivanje sadašnje vrlo visoke razine dohodovne nejednakosti. U svemu navedenome vrlo je važno izgraditi ili ojačati potrebne institucionalne preduvjete demokracije – pogotovo sustav političkih stranaka – koji imaju presudnu ulogu u stvaranju poticaja za postizanje

kompromisa i političke koordinacije. To se neće moći lako ostvariti, osobito zato što se u Južnoj Americi sve više očituje *zamor i zasićenost* reformskim promjenama te sve veće udaljavanje građana od političkih tema.

Istočnoazijske su zemlje prošle duboke ekonomske promjene i u razmjerno kratkom razdoblju postale lokomotiva svjetskoga gospodarstva. Autor priloga **Yun-han Chu** navodi da se u njima proteklih dvadesetak godina izrazito jako osjetio utjecaj globalizacije gospodarstva u snažnom gospodarskom rastu, ali i opasnosti od neodgovarajuće regulacije i slabog djelovanja države pri nastanku financijskih kriza i bijega špekulativnog kapitala – što je zabilježeno u drugoj polovici 1990-ih. Stoga je nakon završetka prve faze razvoja – prihvaćanja suvremene tehnologije, modernih organizacijskih oblika i dozezanja visoke razine ljudskih resursa, pozornost potrebno usmjeriti na provedbu druge faze razvoja koja obuhvaća odgovarajući slijed: kapitalno-tržišnu liberalizaciju, razvoj domaćeg tržišta kapitala, poboljšanje i osnaživanje bankovnih i financijskih institucija te učinkovitu regulaciju i nadziranje financijskog tržišta. Globalizacija je u istočnoj Aziji dovela do *polarizacije* društva na dvije skupine jer su nejednaka razina znanja, stručnosti i sposobnosti te, slijedom toga, zapošljivost i mogućnost ostvarivanja dohotka pojedinih društvenih skupina uvjetovali povećanje dohodovne nejednakosti i pojačali probleme socijalne pravde. Kina zbog svoje veličine i ostvarenih rezultata stvarno zaslužuje posebnu pozornost. Od 1978. do 1988. ostvarivala je prosječnu godišnju stopu rasta veću od 10%, a njezin je udio u ukupnom međunarodnom izvozu porastao s 1 na 4,6%. Približno trećina svih izravnih stranih ulaganja iz razvijenih zemalja bilo je usmjereno u Kinu. Zahvaljujući svemu navedenom, Kina je uspjela jako smanjiti broj i udio siromašnog stanovništva, ali su se pojačale međuregionalne, dobne i spolne dohodovne i imovinske razlike, što je posebno opasno u uvjetima razbijanja socijalne sigurnosne mreže, rasprostranjene korupcije i autoritativne vlasti koja očito ne namjerava potaknuti razvoj demokracije u zemlji.

Srednji je istok na različite načine ostvarivao gospodarski rast i razvoj. Dok su zemlje izvoznice nafte ostvarile vrlo visoke stope gospodarskog rasta, poljoprivredne su zemlje poput Sudana i Jemena zarobljene u nerazvijenost i priličnu političku nestabilnost. Neke su zemlje, kao Jordan i Libanon, pokušale ostvariti gospodarski razvoj poboljšanjem svojih ljudskih resursa. Tek je manja skupina država Srednjeg istoka – prije svih Turska, Egipat i Maroko – uspjela ući u *odabrano društvo* novoindustrijaliziranih zemalja. O njihovim iskustvima piše **Ziya Öniş** te navodi da su gospodarski problemi te regije ponajviše vezani uz strukturna obilježja poput ovisnosti o izvozu nafte, širenju *rentijerskoga* gospodarstva, nedovoljnoj štednji stanovništva i slabim domaćim institucionalnim mogućnostima razvoja te stalnim političkim napetostima vezanim za *loše susjedstvo*, što uvjetuje velika izdvajanja za oružane snage i preveliko značenje vojnog lobija, a istodobno stvara ulagačku nesigurnost i ograničava gospodarski razvoj. U cjelini, Öniş vjeruje da su poteškoće promatranog područja više uzrokovane nedovoljnim uključivanjem u svjetske gospodarske tokove nego što su posljedica globalizacijskih kretanja. Tri spomenute razmjerno uspješne zemlje nedvojbeno su pokazale kako se pojačano gospodarsko i političko otvaranje pozitivno očituje u gospodarskom rastu, a to uvelike omogućuje i ostvarenje političke stabilnosti i ublažavanje autoritarnih pojava u društvu, te jačanje demokracije.

Demokracija sama po sebi ipak nije jamstvo gospodarskog rasta i ublažavanja siromaštva, što se najbolje očituje na primjeru Indije, najstarije demokratske države među zemljama u razvoju. Usprkos demokratskim uvjetima tijekom 50 godina samostalnosti, ekonomski je rast u Indiji bio vrlo slab, a nije se značajnije smanjio ni broj siromašnih. Tako se procjenjuje da više od 300 milijuna osoba živi ispod službene granice siromaštva. **Atul Kohli** i **Rani Mullen** u svom prilogu o Indiji navode da se njezini problemi u najvećoj mjeri mogu pripisati neskladu između ambicija države i njezinih mogućnosti. Politički su se čelnici retorički gorljivo zalagali za ostvarivanje ekonomskog rasta i ublažavanje siromaštva ponajviše politikom preraspodjele, što je stvorilo strah domaćih i stranih ulagača i zapravo onemogućilo gospodarski razvoj. Istina, nedavno usvajanje politike koja je usmjerenija na poticanje gospodarskih aktivnosti i poboljšanje poduzetničke klime čini se da je donekle preusmjerilo taj dugogodišnji nepovoljni trend. Usprkos tome, stvarno se gotovo ništa ne čini na ublažavanju rasprostranjenog siromaštva, ponajviše zbog nesposobnosti i/ili nevoljnosti države da stvori trajne preduvjete gospodarskog rasta te predloži i provede odgovarajuće mjere stvarnog osnaživanja i uključivanja siromašnih u glavne ekonomske tokove.

Čini se da je ipak najgore stanje u zemljama supsaharske Afrike, koje obilježava niska razina gospodarskog razvoja, neostvarivanje rasta ili čak negativna stopa porasta BDP-a, rasprostranjeno siromaštvo, nepostojanje demokratskih institucija i tradicije te opća besperspektivnost. O vrlo teškim prilikama u tom području pišu **Dickson Eyoh** i **Richard Sandbrook**, te ističu da se slabe i neučinkovite države i nadalje oslanjaju na pokroviteljske odnose s odabranim skupinama i na klijentelizam. Za većinu elitinih državnih skupina najvažniji cilj djelovanja nije nacionalna izgradnja i ostvarivanje gospodarskog razvoja, nego bezobzirna pljačka društva kao i (sve manje) strane humanitarne pomoći. Poboljšanje stanja može se ostvariti samo multietničkim pristupom nacionalnoj izgradnji u kojemu će se jasno razdvojiti osjećaj građanstva od nacionalne pripadnosti. Prema mišljenju autora, drugi je potrebnii preduvjet izgradnja institucionalnog okruženja u kojemu je usklađen i uravnotežen izražaj političkih vrijednosti i tradicija lokalne zajednice, s jedne strane, te opća politička i građanska prava pojedinih građana, s druge strane. To bi moglo pomoći ostvarivanju države prava, potaknuti ulagače i omogućiti poboljšanje ljudskog kapitala, što zasad uvelike nedostaje u promatranom području i onemogućuje mu izlazak iz nerazvijenosti i siromaštva.

Urednici **Moon** i **Sørensen** u zaključnom poglavlju nastoje utvrditi pouke iz prethodnih poglavlja te ističu da (ne)ostvarivanje gospodarskog rasta ovisi o spletu domaćih i međunarodnih uvjeta. Izložena razmatranja o pet regija u svijetu omogućila su stjecanje zanimljivih uvida o modelima konvergencije i divergencije. Kao prvo, čini se da širenje i utjecaj globalizacije nije jednak u svim regijama: dok su joj neka područja – pogotovo istočna Azija – bila snažno izložena, druga – npr. Indija, Srednji istok i supsaharska Afrika – neznatno su bila zahvaćena globalizacijom. Drugi se zaključak odnosi na općenito negativan utjecaj globalizacije na većinu zemalja u razvoju, s tim da se i u tome očituju značajne regionalne razlike, ponajviše vezane uz postojeća prirodna bogatstva, početne povijesne i društvene uvjete, slijed i snagu razvojnih mjera i promjena, razinu globalizacije, mogućnosti države te odnose države i tržišta. Treće, čini se da postoji očita povezanost političkog sustava i modela raspodjele. Dok zemlje s demokrat-

skom vladavinom bolje ostvaruju društvenu jednakost, one s autoritativnim ili neliberalnim sustavima mnogo su slabije u postizanju te jednakosti i ublažavanju siromaštva. To ipak ne znači da demokracija sigurno vodi društvenoj i ekonomskoj jednakosti. Pozitivni rezultati u postizanju jednakosti i zadovoljavanje temeljnih ljudskih potreba najviše ovise o političko-institucionalnim odnosima i razvoju u kojima se potiče osnaživanje siromašnih i njihovo puno sudjelovanje u političkom odlučivanju. Konačno, u svim je priložima naglašena važnost državnih kapaciteta tako da se jasno može zaključiti kako ni sama država ni tržište ne mogu postići pravedan rast i razvoj, jačanje demokracije i ublažavanje siromaštva.

O vrlo zanimljivoj knjizi *States, Markets, and Just Growth* najkraće bi se moglo reći da daje uvid u mnoge pojave, odrednice i obilježja gospodarskog rasta s ciljem ublažavanja siromaštva i materijalne nejednakosti. Demokracija je bitan, ali ne i dovoljan uvjet poboljšanja općeg blagostanja. Usprkos uspjesima znanstvenoga i tehnološkog napretka, jačanju demokratskih snaga i pokreta u svijetu te urušavanju totalitarističkih režima, jačanju međuplanetarne gospodarske i političke međuovisnosti, nije značajnije smanjen problem siromaštva u svijetu. Odgovarajućom se državnom politikom može ublažiti položaj najugroženijih skupina, s tim da pritom pozornost treba biti više usmjerena na stvaranje uvjeta za gospodarski razvoj, a ne na narušavanje poslovne i poduzetničke klime. Drugim riječima, država treba, koliko god je moguće, izravno pokušati rješavati probleme siromaštva a da pritom ne ugrozi poslovanje i međunarodnu uključenost gospodarstva npr. uvođenjem trgovinskih zapreka i ograničenja. Slijedom toga, odgovarajuće uključivanje u globalizacijska kretanja može potaknuti gospodarski rast i omogućiti značajno ublažavanje siromaštva, ali nepromišljena ili pogrešna politika može uvelike pogoršati postojeće stanje.

Predrag Bejaković